

Tamusné Molnár Viktória

„Én plántáltam, Apollós öntözött, de Isten adta a növekedést.”

**Az ifjúság nevelése Karácsony Sándor, a „nagyhírű professzor”
pedagógiájában**

Írásom címéül a Karácsony Sándor által oly gyakran idézett Pál apostoli ígét választottam nem véletlenül, hiszen egész neveléelméletének és tanári pályafutásának értékelését magában foglalja. Honnan is indult és milyen jelentős kapcsolódási pontokon találkozott ez az életút az ifjúsággal?

1891. január 10-én született Földesen. Édesapja, Karácsony Zsigmond okleveles gazda, jómódú földbirtokos, igen művelt ember. Édesanyja a balmazújvárosi református lelkész lánya. A földesi református elemi népiskola - itteni éveiről szól a *Holdbeli diákélet* című írása - , majd a Debreceni Református Kollégium tanulója volt, ahol több szempontból is gazdag útravalót kapott későbbi pályafutásához: minden idejét a coetusban, gimnazista éveinek legnagyobb élményének soraiban töltötte, aktívan részt vett az önképzőkör munkájában és az ifjúsági gyülekezetben, ahol előadták hetedikes korában írt egyfelvonásos színjátékát, később pedig *Úrnak szolgálai mindnyájan* címmel ki is adták. Tanárai közül Kulcsár Endre és Gulyás István (magyar-latin), Nagy Zsigmond (latin-német-francia), valamint S. Szabó József (görög-latin és vallástanár) voltak rá maradandó hatással, róluk több művében is megemlékezett. Ők fordították érdeklődését a bölcsélet és a nyelvfilozófia felé. (Fenyő, 2007/a; Kontra, 2009.)

Korán felismerte a tanári hivatáshoz való vonzódását, így ír erről: „1902 őszén irattak be Debrecenben első gimnazistának. Szeptember 10-én 8-9-ig volt az első latin óránk. 9 órai tízpercben láttam meg világosan, hogy az Isten

tanárnak szánt. Attól fogva ösztönösen is, tudatosan is készültem erre a pályára. Figyeltem, kritizáltam, töprengtem, terveztem, milyen az ember, ha tanár.” (részlet az *Ocsudó magyarság* című művéből, Kontra, 2009. 158.).
1910-ben tett érettségi vizsgát kitüntetéssel.

Tanulmányait a budapesti egyetem magyar-német szakán folytatta. Nevezetesebb tanárai – Szinnyei József, Simonyi Zsigmond, Schmidt József, Petz Gedeon nyelvészprofesszorok és Riedl Frigyes irodalomtörténész – mellett nagyra becsülte és tisztelte professzorát, Fináczy Ernőt, akivel ideális tanítványi viszonyban állt, „*mert egyetlen tételét sem fogadta el küzdelem nélkül, és amit elfogadott, azt is újrafogalmazva adta tovább.*” (Kontra, 2009. 141.) Ezalatt vendéghallgató volt Genfben, Münchenben, Grazban és Bécsben. Külföldi tartózkodása alatt került kapcsolatba Wilhelm Wundt néplélektani kutatásaival (*Völkerpsychologie*), ami nagy hatással volt rá németországi tanulmányai idején. Ennek kötetcímeit átvette, sőt saját terminológiájában újraértelmezte és kibővítette azokat: *a nyelv* (Die Sprache), *a művészet* (Die Kunst), *a vallás* (Mythus und Religion), *a társadalom* (Die Gesellschaft), és *a jog* (Das Recht). (Gyulai, 1999.)

Önkéntes katonai szolgálata után – ahol maradandó lábsérülést szerzett – 1918-ban kapta meg magyar-német szakos tanári oklevelét. Az 1918/19. tanévben a kassai főreáliskola tanára, a II/a. osztály vezetője. Nekik állít emléket *A siccki-banda*, a barátkeresés regénye. A következő év már a józsefvárosi Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós Gimnáziumban találja, ahol az eltöltött nyolc esztendő alatt minden iskolai beosztásban része volt: osztályfőnökként, önképzőköri vezetőtanárként (a Debreceni Református Kollégiumban szerzett életre szóló emlékekkel felvértezve), énekkari és zeneköri felügyelőként, segítőegyesületi irányítóként, könyvtárórként, cserkészparancsnokként, tantestületi jegyzőként és igazgatóhelyettesként dolgozott. *A csucsai front* című pedagógiai regényében örökítette meg itt

szerzett élményeit egy tanár és egy osztály történetében. Ám nemcsak iskolai tevékenységet, hanem számos közéleti funkciót is ellátott ebben az időben: nyolc évig szerkesztette a *Magyar Ifjúság* című lapot (később könyvet is írt ezzel a címmel); bekapcsolódott a KIÉ-be, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület nevű hazai protestáns szervezetbe (a világszövetség angol neve: Young Men's Christian Association, YMCA), melynek húsz évig aktív munkatársa volt. Itt végzett munkájának írásos emléke *A hegyi beszéd* című könyv, melyben katonai szolgálatra készülő, azt töltő vagy már leszerelt ifjakhoz szól. Ennek egyik fejezete külön kiadványként is megjelent *A mai ember „Mi Atyánk”-ja* címmel. (Kontra, 2009.)

A KIE serdülőfoglalkozásaiból alakult ki a hazai cserkészmozgalom. Karácsony cserkészvezetőként rövid idő alatt országos hírnevet szerzett, nyolc éven át a Magyar Cserkészszövetség társelnöke volt Sík Sándor, majd Witz Béla elnöklete alatt. A Kontra György által a művészi igény ilyen-olyan megnyilvánulásainak tekintett diáknóták szempontjából fontos, hogy *A magyar cserkész daloskönyvének* szerkesztésében is részt vett, de ezzel a gyűjteménnyel nem volt elégedett, mert a nóták rendszerezetlenül jelentek meg. Márpedig konzervatóriumot végzett muzsikusként, Bartók és Kodály híveként a valódi magyar népdalok terjesztését tekintette feladatának. Bárdos Lajossal és Mathia Károllyal együttműködve 1929-ben adták ki a *101 magyar népdalt*, melyhez Kodály Zoltán írt előszót, megállapítván, hogy „[...] most a Cserkészszövetség egy tisztára népi magyar dalgyűjtemény kiadására határozta el magát”. (Kontra, 2009. 39.)

Elindította a regöscserkészek mozgalmát is a népi kultúra terjesztése érdekében. 1930-ban kiadta a *Regös Kátét*, melynek több fejezetét ő írta. A népmesék és népdalok gyűjtése, tanulása érdekében ismertette a finn Antti Aarne és Bartók Béla munkáit. A népi kultúra elsajátításának érdekében született *Gergely bácsi levizitel* című jelenete és két egyfelvonásos játéka, a

Pásztortüzek, melyeket különböző cserkészcsapatok adtak elő sok-sok alkalommal éveken át. 1934-ben, a felekezeti problémák megjelenése után lemondott vezető tisztségeiről, de a cserkészmozgalommal tanítványai révén még sokáig kapcsolatban maradt. (Kontra, 2009.)

Mindeközben írt, utazott, levelezett olvasóival, előadott, tábort szervezett, hiszen ifjúsági lapszerkesztőként is dolgozott – 1922-től tíz éven át (az anyagi okokból való megszűnésig) szerkesztette *Az Erő* című folyóiratot, a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség, a MEKDSZ (a World's Student Christian Federation, vagyis a Keresztyén Diák Világszövetség magyarországi szervezetének) havi lapját. Ennek évenként megjelenő összesítő tartalomjegyzékéből kitűnik, hogy a különféle irományok nem össze-vissza kerültek egy-egy számba, hanem gyönyörű rendben illeszkednek egymáshoz. 1928/29-ben például a művészi jellegű publikációk *A szív* rovatba kerültek. Ide tartoztak az ifjú rajzolók és fényképezők műalkotásai is. Az iparművészetet ekkor Badár Balázs nagyhírű mezőtúri „műfazekas” munkásságának képekkel illusztrált bemutatása képviselte. Jó néhány tanulmány foglalkozott az irodalommal, eleven az *Olvassunk együtt* sorozat is. A *Csittvári krónika* pedig a diákok művészi próbálkozásainak tárháza.

Karácsony Sándor agilis szerkesztői munkájára jellemző adalék az is, hogy 1925 februárjában különszámot adott ki Jókai Mór születésének századik évfordulójára. 24 oldalon az *Erő* valamennyi írása Jókai tollából származik úgy, hogy a rovatoknak megfelelő részleteket Karácsony válogatta össze és szerkesztette egybe. Ebből az ünnepi számból többet és érdekesebbet tudhat meg a diák a nagy klasszikus íróról, mint bármely tankönyvből.

A szerkesztői üzenetek több száz közleményét Karácsony Sándor évekké később egy csokorba kötötte, és az irodalmi nevelés társaslélektani rendszereként nyújtotta át olvasóinak: „*A magyar világnézet című kötetében*

35 oldal tanulmányozható ebből a sajátos pedagógiai műalkotásból.” (Kontra, 2009. 18.) Nem csak a szerkesztői üzeneteket, hanem az általa a diákéletről írt vezércikkeket is egy kötetbe szerkesztette, s *A nyolcéves háború* címen jelentette meg. Ezek a kiragadott példák talán szemléltetik *Az Erő* neveléstörténeti jelentőségét. (Kontra, 2009.)

Az Erő mellett szerkesztette a MEKDSZ két másik folyóiratát is *Diákvilág* és *Pro Christo* címen, sőt még a Diákszövetség elnöke is volt. Előadásokat és szemináriumokat vezetett a tanárjelölt egyetemisták között. Az itt tapasztalt világnézeti viták megtestesítője a *Nyugati világnézetünk felemás igában* című könyve, mely csírájában magában foglalja később megjelent könyvsorozatának alapgondolatait. (Kontra, 2009.)

A pedagógiai nézeteik különbözősége miatt Fináczyval kialakult nézeteltérések következtében a debreceni egyetemen doktorált a neokantiánus Böhm-tanítvány Tankó Bélánál filozófiából, pedagógiából és magyar nyelvészetből, habilitációját pedig Mitrovics Gyulánál szerezte meg 1934-ben. Évekkel később, 1942-ben ő is a „Debreceni Iskola” professzora lett.

A debreceni egyetemen tartott magántanári előadásait az oktató-és nevelőmunka hatása kérdésének, az érzelmi és akarati nevelés problémájának, az iskolai vallásos nevelés, valamint a nevelés lélektani és logikai szempontjainak témájában tartotta. Nyilvános rendes tanári, professzori kinevezése után neveléstörténeti kérdésekkel, didaktikával, fejlődéslélektanral, pedagógiai filozófiával foglalkozott. Nyelvészeti kutatásait a pszichológiából kiindulva végezte, de azt nem az egyén, hanem a közösség lelki sajátosságaira alapozta – erre építette fel társaslélektani rendszerét, és ezt ötvözte a fejlődéslélektan formai konzekvenciáival. (Fenyő, 2007/a)

Az Ocsudo magyarság (Szokásrendszer és pedagógia) című, 1942-ben megjelent kötetében az ifjúság művészetét veszi górcső alá Karácsony, a nyelv jelképrendszerhez való hasonlításának szerves folytatásaként: „[...] ha a nyelv a mi szempontunkból jelrendszer volt, vizsgáljuk az ifjúság művészetét, mint jelképrendszert.[...] A jelképrendszer, a szimbolisztika egészen szubjektív lett. Az ifjúság, mint műalkotó, csak egyetlen kifejezésformát ismer: önmagának gátlástalan megvallását. A bizonytalan jogi helyzetbe ágyazott közérzelem ez is. Azt jelenti, hogy az ifjúság feladta önmagát.” (Karácsony, 1942. 89.)

„A másik erő, amely az önfeladásra kényszeríti a lelket, az undor. [...] Nos, tehát ha a műalkotó ifjúságot a közlési kényszer jellemzi, a műélvezőt viszont az ennek megfelelő undor fogja el. Hallani sem akar arról, amit a műalkotó beszél, látni sem akarja, amit mutat neki. Az az elképzelhetetlenül perverz alapviszony állott be ezáltal, hogy a műélvezőt nem érdekli a műalkotó műve. Egészen természetes állapot ez, de egészen negatív is. Az ifjúság lelki krízise a művészet világában művésziatlenségnek mutatkozik. A kifejezés szülési fájdalmai és katalauni ütközete közben jelképrendszer kialakulásáról szó sem lehet. Igaz, hogy ilyen körülmények között a válság érzelmi feloldásáról is aligha.” (Karácsony, 1942. 90.)

Az ocsúdás tartalma egy olyan folyamat, melyben az érzelmi, értelmi és akarati kategóriák kezdenek elkülönülni. Az akarati kategóriába az ifjúság tartozik, az a generáció, amely mindig és folytonosan utánunk következik, aki még csak ezután jön sorra.

A közösség érzelmi megnyilatkozásának őrzője a mindenkori nép – ide tartoznak a művészek, az írók, költők is. Amikor ocsúdni kezd a közösség, magasabb fokú rend alakul ki benne. A magyarság ocsúdásáról lehet beszélni, mert az előbb említett három tényező dimenzióiban a jog kategóriájának artikulálódásáról lehet beszélni. Az értelmiség esetében ez a

kormányzás fogalmában ölt testet, a nép esetében a közvéleményben, mely a múlt emlékeiből alakult ki, az ifjúság esetében a politikában. (Fenyő, 2007/b)

Megoldást azonban nem közöl az ifjúság lelki válságának kezelésére, ezt magunknak kell kitalálni, s kipróbálni a lehetséges módokat, így megtalálni a kivezető utat a művészet világába. S miért találjuk nagyon is hozzánk közelállónak e problémát? Mert azon vesszük észre magunkat, hogy Karácsony Sándor mintha mai mindennapjainkról, mai ifjúságunkról nyilatkozott volna így.

Kollégáihoz, kortársaihoz fűződő kapcsolata ellentmondásos volt: egyesek rajongtak érte, míg mások támadták nézetei miatt. (Sajnos egykori professzorával és munkatársával, Mitrovics Gyulával is igen megromlott viszonya annak állítólagos szakmai féltékenysége miatt.)

Néhány gondolatot idézek a karácsonyi pedagógiát éltető kortársaktól:

„Karácsony Sándor hatalmas és eredeti tudománya és terhes tanári állása mellett a Keresztyén Ifjúsági Egyesület és cserkészlet munkájának egyik legbölcsebb és legbuzgóbb magyar apostola.” (Révész Imre, 1922. – püspök, történész akadémikus.)

„[...] a mai húszévesek legértékesebb része mint tanítójára tekint” Karácsony Sándorra. (Németh László, 1934.)

Karácsony Sándor *„a magyar társaspszichológia és a magyar észjárás legkitűnőbb ismerője”*. (Pethő Sándor, 1939. – neves újságíró volt, ő alapította a *Magyar Nemzet* című napilapot.)

„Karácsony Sándor nemcsak tanár, aki évtizedek óta tanít érte lelkesedő fiatalokat, hanem igazi nemzetmentő, aki fiatalít és felnőtten egyéneként kezelve akar felemelni az igazi magyar művelődés és tudomány fokára.” (Szekfű Gyula, 1939.)

„Mikor a debreceni Tisza István-egyetem pedagógiai katedrája megürült, ennek betöltésére senki sem lehetett hivatottabb, mit Te. Hajdúsági származásod, sok évi nagy buzgalmű debreceni egyetemi magántanárságod, negyedszázados elméleti és gyakorlati nevelőmunkád, méltán kijáró nagy népszerűséged az egész magyar ifjúság előtt, mind olyan sorsosan predestináltak erre az állásra, hogy Melletted másnak nem is lett volna szabad szóba jönnie.” (Földessy Gyula, 1943.)

„Ezer és ezer szín a mai magyarságban, középosztályban is, az értelmiségben is, de csak kevés az olyan ember, aki át tudja szakítani a köré nőtt osztályburkot a Móricz Zsigmond és Karácsony Sándor módján.” (Veres Péter, 1945.) (minden idézet ld. Kontra, 2009. 153-155.)

1946-tól a Debreceni Egyetem Tanárképző és Tanárvizsgáló Bizottságának elnöke, majd a mind erősebbé váló, személyét érintő támadások miatt 1950-ben lemondott katedrájáról és nyugdíjazták. 1952. február 23-án hunyt el. (Fenyő, 2007/a; Németh, 2002.)

Karácsony Sándor életművét senki sem értékelhetné szebben és pontosabban, mint a régi tanítvány és életrajzíró, Kontra György, aki így foglalta össze egykori mesterének az utókor szemében ellentmondásos személyiségét:

„Ritka eset, hogy egy pedagógus a maga korában országos hírű ember legyen. Karácsony Sándor a 20. század harmincas-negyvenes éveiben az ország legismertebb, legnépszerűbb személyiségei közé tartozott. Nem csak az ifjúság ismerte és szerette a „nagyhírű professzort”, hanem a felnőttek többsége is elismerte. Szekfü Gyulától Németh Lászlóig, Földessy Gyulától Veres Péterig, Pethő Sándortól Révész Imréig, Bartók Bélától Kodály Zoltánig szellemi életünk legkülönbözőbb egyéniségei dicsérték, méltatták a gyerekek vezetőjét, a kamaszok ideálját, az ifjak professzorát, mindnyájunk kedves Sándor bátyját. Ugyanilyen sort össze lehet állítani lekicsinylő,

ócsárló, sőt szélsőségesen elítélő nyilatkozatokból is. [...] Az ilyen állásfoglalások cseppet sem csökkentették Karácsony Sándor hírnevét, sőt hívei számát olykor szaporították is.” (Kontra, 2009. 8.)

Írásomat egy találó költemény-részlettel zárom:

*„Délután szó lesz a tantervváltozásról,
ostorhegyre fogott bel-politikáról.
Aki a szekeret kihúzta a sárból,
nagyhírű professzor, jó Karácsony Sándor.”*

(Részlet Gellért Sándor: Halló! Itt rádió... című verséből. Kontra, 2009. 154.)

Irodalomjegyzék:

- Fenyő Imre: Arcképvázlat Karácsony Sándorról (1891-1952). In: Brezsnay László (szerk.): A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlata. Gondolat, Bp., 2007/a. 185-189.
- Fenyő Imre: Karácsony Sándor „műhelye” a Debreceni Egyetemen. In: Brezsnay László (szerk.): A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlata. Gondolat, Bp., 2007/b. 201-211.
- Gyulai Árpád: Karácsony Sándor társaslélektani rendszeréről. Új Pedagógiai Szemle, 1999. 3. 17-31.
- Karácsony Sándor: Ocsudó magyarság. Exodus, Bp., 1942.
- Kontra György: Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor. Gondolat, Bp., 2009.
- Németh András: A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete. Osiris, Bp., 2002.